

Педагогічна підтримка дітей із порушеннями розвитку раннього віку

Л. Н. Некраш

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: nekrashlm@ukr.net

Paper received 29.08.20; Accepted for publication 17.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-236VIII94-12>

Анотація. У статті приділено увагу проблемі розроблення і запровадження системи раннього втручання. Вказано, що порушення розвитку, які виникають внаслідок станів різного генезу неоднаково впливають на особливості життєдіяльності дитини й сім'ї, тому і педагогічна підтримка має бути прицільною та специфічною з огляду на своєрідний характер порушення рутинного життя родини. Акцентовано увагу на відсутності єдиного тлумачення педагогічної підтримки, її змісту, суб'єктів та завдань педагогічних впливів та визначено ранню педагогічну підтримку як професійну сімейноспрямовану діяльність педагога з родиною із дитиною з порушеннями розвитку раннього віку шляхом адаптування всіх членів родини до співжиття через формування здатності самостійно налагоджувати рутину з урахуванням обмежень функціонування та можливостей дитини з порушеннями розвитку. Запропоновано класифікацію видів ранньої педагогічної підтримки – медіативну та інтегровану.

Ключові слова: *раннє втручання, діти із синдромом Дауна, сімейноцентрований підхід, рання педагогічна підтримка, порушення розвитку.*

Вступ. Останніми роками в Україні чим далі, тим більшої гостроти набуває проблема розроблення і запровадження системи раннього втручання. Це зумовлено низкою обставин. По-перше, зростанням громадської активності з вистоявання прав дітей із порушеннями психофізичного розвитку та їх родин, що тримає це питання на порядку денному нашого суспільства. По-друге, непохитна позиція фахівців щодо значної шкоди для розвитку дитини та збереження психологічного благополуччя родини через ненадання таким сім'ям вчасної підтримки і допомоги. По-третє, осучаснення й урізноманітнення технологій раннього втручання, які забезпечують оптимізацію динаміки усіх аспектів онто- і соціогенезу дітей з порушеннями психофізичного розвитку та підтримки благополуччя їх родин. Втім, розроблення проекту національної системи раннього втручання переважно зосереджується на питаннях медичного, технічного, соціального забезпечення, залишаючи педагогічний контекст раннього втручання в якості фоновий і менш значимий. Безумовно, вказані аспекти раннього втручання дійсно є значимими, однак, на тлі не вирішення педагогічного контексту проблеми, ефективність раннього втручання може бути зведена нанівець. Позаяк, саме педагогічна підтримка дає можливість налагодити рутинне життя родин таким чином, аби врахувати не лише особливості, можливості й потреби дітей з порушеннями розвитку різних категорій, а й усіх членів родини загалом.

При проектуванні ефективних заходів ранньої педагогічної підтримки важливо розрізняти два різновиди порушень розвитку та відповідно диференціювати технології впливу. У нашій роботі ми виокремлюємо наступні види порушень розвитку відповідно до їх зумовленості. Перший вид порушень розвитку визначається хворобою, яка впливає на функціонування тих чи інших систем організму дитини. За цих умов в комплексі заходів раннього втручання особливої значущості набувають ефективні медичні впливи, які зосереджуються на лікуванні відповідних функцій чи структур організму, упередженні виникнення вторинних і третинних наслідків. Другий вид порушень – зумовлений не хворобою, а особливим станом дити-

ни. Цей стан неможливо усунути будь-якими медичними засобами. Саме тому, тут роль і значущість педагогічних впливів набуває особливої актуальності. Наприклад, до таких порушень розвитку, належить синдром Дауна, розлади аутичного спектру тощо. Такі порушення розвитку дитини ускладнюють налагодження рутини сім'ї (харчування, транспортування, гігієнічні процедури тощо). Причому через відсутність необхідних знань і досвіду, члени родини нездатні самостійно без стороннього втручання вирішити ці проблеми. Порушення розвитку, які виникають внаслідок станів різного генезу неоднаково впливають на особливості життєдіяльності дитини й сім'ї, тому і педагогічна підтримка має бути прицільною та специфічною з огляду на своєрідний характер порушення рутинного життя родини.

Педагогічна підтримка родин дітей з порушеннями розвитку, про які родина дізнається від народження дитини потребує окремої уваги, адже за цих умов налагодження сімейної рутини постає особливо гостро, а відтак і потреба в належній педагогічній підтримці постає досить рано.

Короткий огляд публікацій по темі. З теоретичного аналізу наукових джерел, присвячених питанням педагогічної підтримки, висновується, що нині цей термін не має усталеного тлумачення.

Як зазначає С. Коляденко [1], введення поняття «педагогічна підтримка» в термінологічне поле сучасної педагогіки пов'язане з працями Н. Крилової й О. Газмана.

При цьому поняття «педагогічна підтримка» часто використовується як тотожне чи близьке за значенням до термінів «педагогічний супровід» або «педагогічна допомога» (Є. Казакова та ін.). Узагальнюючи позиції низки дослідників (Т. Анохіна, В. Бедерханова, С. Бойкова, О. Газман, Г. Давидов та ін.), можемо дійти висновку, що з-поміж вказаних понять найбільш загальним є поняття «педагогічний супровід», який розглядається як цілісна система заходів, що здійснюється педагогами паралельно з процесом викладання упродовж усього періоду навчання дітей. В зазначеному контексті педагогічна підтримка та допомога є складовими педагогічного супроводу, які відрізня-

ються за глибиною педагогічного втручання, тривалістю педагогічного впливу та нагальністю ситуації, що вимагає педагогічного втручання. Педагогічна підтримка на відміну від допомоги є комплексом педагогічних впливів, що зосереджені на вирішенні конкретної проблем зміцнення і збереження життєдіяльності людини чи певної спільноти (зокрема родини), тривалість цього впливу визначається в межах від початку виявлення до моменту усунення проблеми. Для вирішення нагальних проблем застосовується педагогічна допомога, яка не інтегрує окремі педагогічні впливи в цілісний комплекс заходів. Педагогічна допомога може мати консультативний короткочасний характер і не забезпечувати вирішення конкретної проблеми життєдіяльності.

Водночас деякими авторами (О. Безпалько, О. Газман, Т. Селевко та ін.) поняття «педагогічна підтримка» не розглядається як автономне, а трактується як складова міждисциплінарного комплексу психолого-медико-педагогічних, психолого-педагогічних або соціально-педагогічних впливів [3]. З одного боку, міждисциплінарний погляд на підтримку засвідчує її поліаспектний характер і підкреслює необхідність узгоджених дій різнопрофільних фахівців. З іншого боку – за такого погляду на проблему педагогічної підтримки межі відповідальності й завдання фахівців різних профілів, а особливо гуманітарних є нечіткими. В контексті раннього втручання різним видам впливів надається різна значущість і досить часто не на користь педагогічної підтримки.

Т. Анохіна, Н. Крилова та інші конкретизують зміст педагогічної підтримки, яка виражається в навчанні суб'єкта знанням та вмінням вирішувати конкретну проблему, викликану причиною, яку неможливо усунути (зокрема й порушення розвитку дитини, що характеризуються особливими станами, які неможливо усунути чи мінімізувати) [2]. Педагогічна підтримка в цьому контексті пов'язана зі зростанням автономності особистості при вирішенні певної проблеми у власній життєдіяльності. Це, за М. Полянським, конкретизується у спроможності суб'єкта самостійно обирати оптимальні рішення в найрізноманітніших життєвих ситуаціях. В цьому контексті педагогічна підтримка в системі раннього втручання має розглядатися як адаптування життєдіяльності родини до особливих потреб і можливостей дитини з порушеннями розвитку, що втілюється у налагодженні рутинного життя сім'ї.

Неточність до визначень поняття «педагогічної підтримки» вносять розбіжність позицій вчених щодо своєрідності «педагогічних» впливів. Так, деякі дослідники розглядають педагогічну підтримку як професійну діяльність педагогів, тобто фахівців (Т. Анохіна, О. Газман, Г. Давидов та ін.) [6]. Натомість окремі науковці (Н. Крилова, А. Коваленко, С. Юсфін та ін.) розглядають педагогічну підтримку не однобоко як діяльність педагога, а як взаємодію між педагогом і вихованцем, тобто акцентуючи увагу на активній позиції і вихованця також. Однак, в якості вихованця розглядається дитина, а не родина загалом. Внаслідок цього певні дослідники (А. Заплатинська, Г. Кукуруза, Т. Панченко та ін.) [2] розглядають педагогічну під-

тримку в системі раннього втручання як «корекційно-розвивальну» роботу з дитиною, а не родини загалом.

Таким чином, літературний огляд проблеми засвідчує відсутність єдиного тлумачення педагогічної підтримки, її змісту, суб'єктів та завдань педагогічних впливів. Відтак нагальною є потреба в ґрунтовному теоретичному осмисленні окреслених питань.

Мета – здійснити теоретичний аналіз проблеми надання педагогічної підтримки родинам з дітьми з порушеннями розвитку раннього віку.

Матеріали та методи. У статті використано методи теоретичного аналізу проблеми, зокрема узагальнення положень наукових джерел проблеми, систематизування для охарактеризування видів педагогічної підтримки.

Результати та їх обговорення. Теоретичний аналіз проблеми свідчить про необхідність виокремлення поняття «ранньої педагогічної підтримки» через специфіку педагогічних завдань і суб'єктів педагогічного впливу в контексті раннього втручання порівняно з педагогічною підтримкою, що здійснюється в межах освітнього процесу.

Так, фокусом впливу ранньої педагогічної підтримки є родина дитини з порушеннями розвитку, в той час як центральним при педагогічній підтримці в освітньому процесі є дитина з порушеннями розвитку. Таким чином, останню можливо конкретизувати як «освітню педагогічну підтримку».

Основоположним завданням ранньої педагогічної підтримки є налагодження рутинної життєдіяльності сім'ї загалом і кожного її представника. Порівняно з цим, ключовим завданням педагогічної підтримки в освітньому процесі є вирішення конкретних проблем, що виникають в самостійній навчальній діяльності та участі дитини з порушеннями розвитку в міжособистісній взаємодії з іншими учасниками освітнього середовища.

З огляду на те, що педагогічної підтримки потребує сім'я, яка зустрічається з проблемами налагодження рутинного життя, з якими нездатні самостійно впоратися її члени, то такий вид впливів маємо трактувати не як взаємодію, а як професійну діяльність педагога, що спрямовану на формування у членів родини знань та вмінь самостійно налагоджувати й здійснювати звичайні життєві дії.

Відтак, визначаємо *ранню педагогічну підтримку* як професійну сімейноспрямовану діяльність педагога з родиною із дитиною з порушеннями розвитку раннього віку шляхом адаптування всіх членів родини до співжиття через формування здатності самостійно налагоджувати рутину з урахуванням обмежень функціонування та можливостей дитини з порушеннями розвитку.

Рання педагогічна підтримка передбачає педагогічні впливи, що розгортаються в часі від моменту виявлення порушення розвитку дитини до завершення налагодження рутини життєдіяльності родини.

Сімейноцентрованість є основоположним принципом раннього втручання [1,4,10]. Тож, саме принцип сімейноцентрованості має бути наскрізним при здійсненні й ранньої педагогічної підтримки. Як свідчить аналіз наукових і методичних джерел (Г. Кукуруза та ін.) [3], на сьогодні сімейноцентрованість педагогіч-

ної складової раннього втручання розглядається досить звужено – як залучення членів родини, насамперед батьків до систематичної корекційно-розвиткової роботи з дитиною. Така робота спрямовується на оптимізацію тих аспектів розвитку дитини, функціонування яких порушується внаслідок наявності у дитини певного відхилення. Ця робота планується і здійснюється спеціальними педагогами відповідного профілю, які супроводжують дитину, а батьки виконують окремі завдання для закріплення і забезпечення сталості корекційно-розвиткового ефекту, що досягнуто фахівцями. Втім, такий погляд на імплементацію принципу сімейноцентрованості досить однобокий, позаяк, значно звужує роль батьків в життєдіяльності дитини шляхом зміщення їх сімейних ролей з батьківської на педагогічну. В крайніх випадках це може негативно позначитися на формуванні довірливості, близькості та гармонійності батьківсько-дитячих стосунків. Таким чином, маємо підкреслити, що до кола завдань ранньої педагогічної підтримки не може бути включено корекційно-розвиткову роботу, що не є завданням, яке властиве для звичайних сімейних стосунків.

З теоретичного осмислення проблеми ранньої педагогічної підтримки [7, 8, 9] маємо дійти висновку про необхідність виокремлення двох її різновидів з огляду на своєрідність педагогічного впливу – медіативної та інтегрованої ранньої педагогічної підтримки.

Медіативна рання педагогічна підтримка передбачає педагогічний вплив на родину, що відбувається через посередництво одного з її членів. В якості такого медіатора-провідника опосередкованого навчання всієї родини виступає той її член, який найбільше

часу проводить з дитиною і несе за неї основну відповідальність.

Інтегрована рання педагогічна підтримка передбачає безпосереднє одночасне чи паралельне навчання усіх членів родини педагогом для налагодження рутини.

Зауважимо, що медіативний різновид ранньої підтримки є частіше застосовуваним порівняно з інтегрованою ранньою педагогічною підтримкою через легкість залучення лише одного члена родини. Втім, наслідком цього виду педагогічних впливів може бути зміщення сімейної ролі такого медіатора, який починає виконувати невластиву для сім'ї функцію педагога. Це може дизгармонізувати стосунки всередині родини. Водночас, інтегрована рання педагогічна підтримка є надзвичайно складним в організаційному плані видом педагогічних впливів, оскільки передбачає прилаштування графіків життя усіх членів сім'ї, які безпосередньо і систематично контактують з дитиною з порушеннями розвитку, до роботи з педагогом.

Висновки. З результатів теоретичного осмислення проблеми педагогічної підтримки в контексті раннього втручання висновується, що на часі є введення в термінологічне поле сучасної спеціальної педагогіки поняття «ранньої педагогічної підтримки», що має на меті здійснення сімейно спрямованого впливу педагога на родину з дитиною з порушеннями розвитку раннього віку шляхом набуття всіма членами родини знань і вмінь самостійно налагоджувати рутину для успішного співжиття з урахуванням обмежень функціонування та можливостей дитини з порушеннями розвитку. З огляду на специфіку впливу на сім'ю пропонуємо диференціювати медіативну та інтегровану ранню педагогічну підтримку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добрава-Крол Н. Раннее вмешательство: Ключевые аспекты и международный опыт. Международный детский фонд ООН (ЮНИСЕФ). К., 2014. 48 с.
2. Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект: [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. проф. Н. А. Сейко; відп. ред. Н. П. Павлик. Житомир, 2014. 220 с.
3. Кукурудза Г.В. Психологічна модель раннього втручання: допомога сім'ям, що виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку: монографія. Х.: Планета-принт, 2013. 244 с.
4. Некраш Л. М. Теоретичні аспекти формування концепції раннього втручання в психолого-педагогічних дослідженнях. Особлива дитина: навчання і виховання. 2018. № 4. С. 88–95.
5. Педагогика: Учебник / Л. П. Крившенко, М. Е. Вайндорф-Сысоева и др.; Под ред. Л.П. Крившенко. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2010. 432 с.
6. Федоренко О.Ф. Педагогічний супровід молодших школярів зі зниженим слухом в умовах інклюзивного навчання: автореф. дис.... канд. пед. наук / Федоренко О.Ф.;
7. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. К., 2015. 24 с.
8. O'Toole C., Lee A., Gibbon F., van Bysterveldt A., Hart N. Parent-mediated interventions for promoting communication and language development in young children with Down syndrome. Cochrane Database of Systematic Reviews 2018, Issue 10. Art. No.: CD012089. DOI: 10.1002/14651858.CD012089.pub2.
9. Matson J.L., Mahan S., LoVullo S.V. Parent training: A review of methods for children with developmental disabilities. Research in Developmental Disabilities. Volume 30, Issue 5, September–October 2009, Pages 961-968.
10. Del Giudice, E., Titomanlio L., Brogna G., Bonaccorso A., Romano A., Mansi G., Paludetto R., Di Mita O., Toscano E., Generoso A. Early Intervention for Children With Down Syndrome in Southern Italy: The Role of Parent-implemented Developmental Training, Infants & Young Children, 2006, Volume 19 - Issue 1, pp. 50-58.
11. Guralnick M.J. (2011) Why early intervention works: A systems perspective. Infants and Young Children. 24, pp. 6–28.

REFERENCES

1. Dobrova-Krol N. Dobrova-Krol N. (2014). Early Intervention: Key Aspects and International Experience. United Nations International Children Fund (UNICEF).
2. Encyclopedia of human rights: socio-pedagogical aspect / Edr. Seiko N. A. Zhtomir, 2014.
3. Nekrash L. (2018). Theoretical aspects of the formation of the concept of early intervention in psychological and pedagogical research. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, pp. 88-95.

4. Kukurudza H.V. (2013). Psychological model of early intervention: assistance to families raising children of early age with developmental disorders: a monograph.
5. Pedagogy: Textbook / L.P. Krivshenko, M.E. Weindorf-Sysoeva, etc.; Ed. L.P. Krivshenko. M.: Velbi, Izd-vo Prospekt, 2010.
6. Fedorenko O.F. Pedagogical support of junior schoolchildren with hearing loss in the conditions of inclusive education: PhD thesis. K., 2015. 24 p.
7. O'Toole C., Lee A., Gibbon F., van Bysterveldt A., Hart N. Parent-mediated interventions for promoting communication and language development in young children with Down syndrome. Cochrane Database of Systematic Reviews 2018, Issue 10. Art. No.: CD012089. DOI: 10.1002/14651858.CD012089.pub2.
8. Matson J.L., Mahan S., LoVullo S.V. Parent training: A review of methods for children with developmental disabilities. Research in Developmental Disabilities. Volume 30, Issue 5, September–October 2009, Pages 961-968.
9. Del Giudice, E., Titomanlio L., Brogna G., Bonaccorso A., Romano A., Mansi G., Paludetto R., Di Mita O., Toscano E., Generoso A. Early Intervention for Children With Down Syndrome in Southern Italy: The Role of Parent-implemented Developmental Training, Infants & Young Children, 2006, Volume 19 - Issue 1, pp. 50-58.
10. Guralnick M.J. (2011) Why early intervention works: A systems perspective. Infants and Young Children. 24, pp. 6–28.

Pedagogical support of children with disabilities in the early stages of life

L. M. Nekrash

Abstract. The article reveals the problem of developing and implementing an early intervention system. It has been indicated that developmental disabilities that arise as states with different genesis don't equally affect the life of the child and the family. As a result, the pedagogical support should be target and specific, given the peculiar nature of the specifics of the family's routine life with a child with a developmental disability. In the article have been proposed a new term 'early pedagogical support' that was defined as a professional family-oriented activity of a teacher with a family with a child with developmental disabilities of early years is brought up, by adapting all family members to cohabitation through the formation of every family member the ability to independently establish a routine, taking into account the functioning limitations and health capabilities of a child with developmental disabilities. It had been proposed the classification of early pedagogical support types such as mediational and integrational pedagogical support.

Keywords: *early intervention, children with Down syndrome, family-centered approach, early pedagogical support, developmental disorders.*